

ПЕРАКЛАД БІБЛІ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ:
АД ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ ДА СУЧАСНАСЦІ

Як вядома, пераклад з’яўляецца сэння самастойнай полікультурнай камунікатыўнай адзінкай, у якой менавіта перакладчык садзейнічае ажыццяўленню абмену навуковай інфармацыяй, эквівалентна трактуючы яе як раўназначнасць аб’ёму перадачы аб’ёму інфармацыі і нормам мовы перакладу. Вялікую цікавасць у гэтым плане выклікае пераклад менавіта тэкстаў сакральнага характару, у прыватнасці Бібліі, на беларускую мову.

Нельга не адзначыць ролі Бібліі ў гісторыі чалавецтва. Адна з вядомых лацінскіх прымавак гаворыць: “*Nabent sua fata liberi* (“Кнігі маюць свой лёс”). Аднак ёсць кнігі, якія не толькі маюць свой асаблівы лёс, але і самі становяцца лёсам, вызначаюць шляхі цывілізацыі і культуры. Да такіх найвялікшых кніг якраз і належыць Біблія – Першакніга еўрапейскай цывілізацыі, якая стала падмуркам усёй еўрапейскай культуры, у тым ліку і беларускай, адыгрываючы асаблівую ролю ў жыцці мільёнаў людзей розных часоў і народаў.

Праблема перакладу Святога Пісьма на беларускую мову з’яўляецца адной з найвастрэйшых. З перакладамі Бібліі звязаны калі не першыя, то найбольш яркія і вырашальныя старонкі ў гісторыі фарміравання нацыянальных літаратурных моў: напрыклад, Пражскай Бібліі (1488) і Краліцкай Бібліі (1579 – 1593) для чэхаў, Бібліі Лютэра (1522 – 1534) для немцаў, Бібліі Юрыя Далмаціна (1586) для славенцаў і інш. З перакладам Святога Пісьма ў гісторыі славянскіх народаў прынята звязваць таксама развіццё літаратуры пад уплывам вобразнасці і жанрава-стылёвай разнастайнасці біблейскіх тэкстаў. Так, Н.Мячкоўская сцвярджае, што з’яўленне перакладаў Святога Пісьма на нацыянальныя мовы ўзбагачае яе, спрыяе развіццю “...новых відаў маўлення – алегарычнага, абстрактна-філасофскага, экспрэсіўна-метафарычнага”[3, с.74].

Гісторыя з'яўлення і распаўсюджання перакладаў Кнігі кніг мае актуальнасць і для беларускага мовазнаўства. Яна бярэ пачатак ад Францыска Скарыны – беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара, асветніка-гуманіста, грамадскага дзеяча, пісьменніка, прадпрымальніка, вучонага-лекара. Сярод многіх заслуг гэтай гістарычнай асобы – пераклад лацінскіх, чэшскіх, старажытнаўрэйскіх, царкоўнаславянскіх тэкстаў, якія Францыск Скарына ажыццявіў на аснове параўнальнага аналізу згаданых адзінак, а затым выданне ім 23 кніг Бібліі пад агульнай назвай “Библия руска, выложена доктором Франциском Скариную из славного града Полоцька, богу ко чти и людем посполитым к доброму научению”.

Біблія Францыска Скарыны вызначаецца тым, што яна не з'яўляецца поўным адпаведнікам хаця б якога-небудзь рукапіснага ці друкаванага звода Святога Пісання. Яна адыходзіць ад царкоўных традыцый перш за ўсё сваім зместам, паколькі пазбегла многага кананічнага. Для выданняў нашага славутага земляка характэрны таксама агульная накіраванасць, свецкая хрысціянская прыўзнятасць, грамадскія, нацыянальна-патрыятычныя, гуманістычныя і асветніцкія тэндэнцыі. Варта адзначыць, акрамя таго, дасканаласць выяўленчых сродкаў, іх экспрэсіўнасць, алегарычны характар і, безумоўна, багаты гістарычны, філасофскі і тэалагічны каментарый.

Прыклад Францыска Скарыны натхніў многіх паслядоўнікаў. У 1570 – 1580 гг. было надрукавана Евангелле паводле Мацвея і часткова (14 раздзелаў) паводле Марка ў перакладзе Васіля Цяпінскага на старабеларускую мову. На працягу XX – XXI стст. з'явілася адзінаццаць перакладаў Евангелля на беларускую мову. Пры гэтым перакладчыкі выкарысталі багаты вопыт ранейшых выданняў.

У 20-30-я гады XX стагоддзя ідэя перакладу і гістарычная інтэрпрэтацыя на беларускай мове Святога Пісьма разглядалася як нацыянальная справа. Яна цікавіла А.Луцкевіча, Б.Тарашкевіча, Р.Астроўскага, Г.Леўчыка, А.Уласава і іншых беларускіх дзеячаў. У праваслаўным асяродку да гэтай справы далучыліся святары В.Раманаў і

С.Паўловіч. Менавіта яны беражліва ставіліся да царкоўнаславянства і стараліся дакладна выкарыстаць беларускамоўныя адпаведнікі, што дапамагло захаваць узнёсласць і глыбіню сэнсу тэкстаў Святога Пісьма.

Аднак толькі ў апошнім дзесяцігоддзі XX стагоддзя найбольш актыўна адраджаецца ідэя перакладу царкоўна-рэлігійных твораў на сучасную беларускую літаратурную мову, што абумоўлена актыўнасцю працэсу “беларусізацыі” канфесійнай дзейнасці грамадства [5, с.29]. Тут варта прыгадаць сінадальны пераклад Кніг свяшчэннага Пісання кананічных [1], Евангеллі ў перакладзе Анатоля Клышкі 1989-1990 гадоў [2]. Акрамя таго, шырока вядомы пераклад Новага Запавета на беларускую мову, які ажыццявіў ксёндз Уладзіслаў Чарняўскі [4]. У 2007 г. упершыню тэкст Свяшчэннага Пісання быў перакладзены на сучасную беларускую мову ў форме, прызначанай для выкарыстання пры богаслужэннях. Безумоўна, гэта вельмі актуальна ў цяперашняй духоўнай і моўнай сітуацыі на Беларусі.

Згодна з падлікамі, на сённяшні дзень Біблія застаецца адзінай кнігай, якую часцей за ўсё перакладаюць у свеце. Так, у першым дзесяцігоддзі XXI стагоддзя яна была поўнасьцю перакладзена больш чым на 450 моў і часткова амаль на дзве з паловай тысячы моў свету. Пераклад тэкстаў сакральнага характару з іншых моў, з’яўляючыся своеасаблівым інструментам полікультурнай камунікацыі, — даволі складаны працэс, які прадугледжвае не толькі дакладнае веданне лінгвістычных законаў, але і добрае валоданне царкоўнымі паняццямі, неабходнасць знаходжання тэксту і самога перакладчыка на адной духоўнай хвалі. Звычайна асэнсаванне перакладчыкам мастацкага арыгіналу прыводзіць да яго непазбежнай суб’ектыўнай трансфармацыі і — як вынік — да праяўлення індывідуальна-творчага пачатку. Менавіта гэтага і немагчыма дапусціць пры перакладзе Свяшчэнных тэкстаў. Спецыфіка перакладу біблейскага тэксту яшчэ і ў тым, што любы пераклад Бібліі адначасова з’яўляецца і яе тлумачэннем. Таму асноўным патрабаваннем да перакладу выступае экзегетычная дакладнасць, а не лінгвістычная эфектыўнасць. Для дасягнення гэтай дакладнасці

закранаецца цэлы сувой няпростых гістарычных, тэалагічных, лінгвістычных і іншых пытанняў. Праблема заключаецца яшчэ і ў тым, што старагрэчаская і царкоўнаславянская мовы, з якіх рабіўся пераклад, вельмі старажытныя, шмат якія лексічныя адзінкі ў розныя гістарычныя перыяды неслі неадэкватную семантычную нагрузку і на цяперашні момант ужо не маюць такога значэння, якое было ім уласціва ў даўнія часы. Таму вельмі цікава выявіць пэўныя трансфармацыі моўных сродкаў, напрыклад, параўнання, у перакладах Новага Запавету на беларускую мову шляхам супастаўлення беларускамоўных кампаратыўных адзінак з тэкстам сінадальнага перакладу на рускай мове.

Кампаратыўныя канструкцыі ў перакладах часта перадаюцца даслоўна, захоўваюцца асаблівасці іх граматычнай будовы і сэнсава-канататыўны змест. Перакладчыкі выкарыстоўваюць адпаведныя злучнікі, якія, акрамя параўнальнага значэння, надаюць кампаратыўнай канструкцыі пэўныя мадальныя адценні. Напрыклад, Евангелле паводле Матфея 6:12: *“И прости нам долги наши, как и мы прощаем должником нашим”* (синодальный перевод); *“I адпусці нам грахі нашыя, як і мы адпускаем вінаватым нашым”* (пераклад У.Чарняўскага); *“I даруй нам нашы правіны, як і мы даруем вінаватым перад намі”* (пераклад В.Сёмухі); *“I даруй нам нашы правіны, як і мы даруем нашым вінаваўцам”* (пераклад А.Клышкі); *“I даруй нам даўгі нашыя, як і мы даруем даўжнікам нашым”* (пераклад Біблейскай камісіі).

Часам адбываюцца сінанімічныя змены параўнальных злучнікаў рознымі перакладчыкамі, напрыклад:

- Адкрыццё Іаана Багаслова 19:1: *“После сего я услышал на небе громкий голос, как бы многочисленного народа...”* (синодальный перевод); *“...пасля гэтага чуў я голас гучны на небе, як быццам многіх натоўпаў...”* (пераклад У.Чарняўскага); *“пасля гэтага я пачуў на небе гучны голас, як бы вялікага мноства людзей...”* (пераклад В.Сёмухі);

- Пасланне Іакава 1:10 : *“...потому что он преидет, как цвет на траве”* (синодальный перевод); *“...бо праміне ён, як краска палявая”*

(пераклад У.Чарняўскага); “... бо ён мінецца, **бы** краска ў траве” (пераклад В.Сёмухі).

У перакладах біблейскіх тэкстаў на беларускую мову параўнанні можна выявіць на моўным (як прыём эстэтычнага мадэлявання рэчаіснасці), ідэйным (як сродак праяўлення глыбіннага сэнсу), кампазіцыйным (як элемент структурнай арганізацыі тэксту) узроўнях. Таму пры перакладзе неабходна спалучаць іх літаральнае і сімвалічнае значэнні, маючы на ўвазе, што параўнанне з’яўляецца тут не толькі ўпрыгожаннем тэксту. Яно ёсць спосаб больш шырокага бачання свету. Даволі часта яскравы і нечаканы вобраз, створаны пры дапамозе параўнання, дапамагае разуменню і запамінанню складаных тэалагічных ідэй. Такія параўнанні звычайна закранаюць унутраную сутнасць аб’ектаў, экспліцыруючы гэту сутнасць і спрабуючы раскрыць яе з розных бакоў. Менавіта пры перакладзе такіх параўнальных канструкцый неабходны дакладнасць і далікатнасць з боку перакладчыка. Напрыклад, апісанне знешняга выгляду Ісуса Хрыста падчас Яго праабражэння на гары Фавор пададзена трыма евангелістамі наступным чынам:

- *“Одежды Его сделались блистающими, весьма белыми, как снег...”* (паводле Марка 9:3) – і пераклад: *“І ўбранне Яго стала бліскучым і надзвычай белым, як снег”*;

- *“и преобразился пред ними: и просияло лице Его, как солнце, одежды же Его сделались белыми, как свет”* (паводле Матфея 17:2) – і пераклад: *“і перамяніўся перад імі, і зазяла аблічча Яго, як сонца, а ўбранне Яго стала белае, як святло”*;

- *“И когда молился, вид лица Его изменился, и одежда Его сделалась белою, блистающею”* (паводле Лукі 9:29) – і пераклад: *“І калі маліўся, выгляд твару Яго стаў іншым, і ўбранне Яго стала белым і зіхатлівым”*.

Пералічаныя апісанні падобныя паміж сабою, аднак у той жа час адрозніваюцца пэўнымі дэталямі. Іх супастаўленне дазваляе вызначыць, што

параўнанне “*белыми, как снег*” – “*белым, як снег*” і ў рускай, і ў беларускай мовах мае на ўвазе не толькі колер вопраткі, але і ўтрымлівае ацэначную функцыю. Яно паказвае чысціню, святасць, надзвычайнасць Таго, каму яна належыць.

Такім чынам, пераклад Бібліі на беларускую мову, які адлюстравуе многія традыцыі Францыска Скарыны, характарызуецца неаднароднасцю і варыянтнасцю на лексічным і граматычным узроўнях, якія, між тым, амаль што не прыводзяць да парушэнняў і зместавых пераўтварэнняў. Выкарыстанне розных моўных сродкаў у перакладных тэкстах сакральнага характару і адначасовае захаванне сэнсавага нападнення гэтых тэкстаў сведчаць пра багацце беларускай мовы і яе здольнасць перадаваць любую інфармацыю.

Спіс літаратуры

1. Библия. Книги священного Писания кононические / Синодальный перевод. – М.: Российское библейское общество, 1997. – 1312 с.
2. Клышка, А. Новы Завет Госпада нашага Ісуса Хрыста (Евангеллі паводле Мацвея, Марка) // Спадчына. – 1990.- № 1 – 4.
3. Мечковская, Н.Б. Язык и религия: пособие для студентов гуманитарных вузов / Н.Б.Мечковская. – М.: “Фаир”, 1998. –352 с.
4. Новы Завет / Пераклад на беларускую мову У.Чарняўскага. – Мінск: Біблейскае таварыства, 2003. – 304 с.
5. Шумчык, Ф.С. Функцыянальная стылістыка беларускай мовы: вучэб.-метад. дапам. / Ф.С.Шумчык. – Мінск: БДПУ, 2004. –35 с.